

DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.23>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Ірина Миколаївна ПОПОВИЧ,

*канд. юрид. наук, провідний науковий
співробітник Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України
<https://orcid.org/0000-0001-9329-5378>*

Загальні засади здійснення судочинства визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», серед них: незалежність судів, гласність і відкритість судового процесу, право на справедливий суд, рівність перед законом і судом, професійна правнича допомога при реалізації права на справедливий суд та ін. [1]. Однак названий закон не містить повного переліку принципів, що формують названі засади. Разом із цим перелічені зазначеним законом настанови стали основою для принципів окремих різновидів судочинства, які закріплені відповідними кодексами. Так, Цивільний процесуальний кодекс серед принципів цивільного судочинства називає такі: 1) верховенство права; 2) повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін; 5) диспозитивність; 6) пропорційність; 7) обов'язковість судового рішення; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом; 10) розумність строків розгляду справи судом; 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [2]. Як бачимо, загальні засади провадження судочинства трансформувалися в систему принципів, які відображають відповідну специфіку, але разом із цим значна кількість принципів співпадає, тож саме їх можна віднести до загальних принципів судочинства під час здійснення правосуддя.

До принципів здійснення правосуддя Г. Пігарева відносить такі принципи: законності, здійснення правосуддя судом, рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, незалежності суддів, гласності розгляду справи та повної фіксації технічними засобами, об'єктивної істини, змагальності сторін, обов'язковості рішень суду, мови судочинства та справедливості [3, с. 91]. Перелічені принципи вважаємо за доцільне взяти за основу для дослідження співвідношення принципу забезпечення законності з іншими принципами судочинства під час здійснення правосуддя. М. Кельман та Р. Кельман підкреслюють, що

законність є однією з провідних, фундаментальних складових верховенства права. У загальному значенні принцип верховенства права постає як заперечення свавільної влади. Це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність осіб. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчій та правозастосовній діяльності, зокрема в законах, які за своїм змістом мають бути пронизані передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [4, с. 66]

В.С. Петренко відмічає найважливіше значення принципу верховенства права саме для судової гілки влади. Як принцип судочинства він визначає спрямованість правосуддя на досягнення справедливості. Справедливими мають бути не тільки судовий процес, але й результат судочинства. Цей принцип зобов'язує суд при вирішенні справи давати таке тлумачення закону чи іншому правовому акту, яке б утверджувало права людини. Принцип верховенства права означає також, що неповне чи суперечливе законодавче регулювання певних правовідносин або ж його відсутність не можуть бути підставою для відмови у розгляді звернення і вирішенні судом заявлених вимог. Таким чином, принцип верховенства права відкриває шлях до творчого, а не бездумного застосування закону [5, с. 66]. Отже, принцип верховенства права дослідники визнають як головний в будь-якій системі правовідносин, який має особливе значення в судочинстві для забезпечення правосуддя на засадах справедливості, що проявляється у пріоритеті прав та свобод людини як найвищої соціальної цінності. В контексті нашого дослідження необхідно розглянути зв'язок принципу верховенства права та законності.

Принцип законності відносять до загальногалузевого принципу права, який пронизує усю сферу правовідносин, суть якого проявляється в суворому дотриманні та виконанні всіма суб'єктами правовідносин правових норм, верховенстві закону щодо інших нормативно-правових актів [6, с. 51]. Принцип забезпечення законності фактично означає сувору відповідальність всім матеріальним та процесуальним нормам будь-якої діяльності із застосування права, у тому числі судочинства. Як влучно зазначає І.П. Луценко, застосування закону без помилок означає справедливість прийнятого рішення, адже в ідеалі рішення не може бути законним, якщо воно несправедливе, і навпаки не буває справедливого рішення, якщо воно прийняте з порушенням закону [7, с. 76]. В такому контексті принцип законності та принцип верховенства права мають схожі риси, а саме – спрямованість на забезпечення дотримання вимог чинного законодавства. Разом із цим названі принципи не є тотожними.

М. Братасюк та О. Росоляк наголошують на тому, що при всій схожості та взаємопов'язаності верховенство права не можна підміняти верховенством закону, бо це груба теоретична помилка. Саме

верховенство права робить систему справедливою, а отже, – ефективною, формує фундамент демократичної та правової держави. Будь-яка правова держава в сучасному світі дотримується основних засад демократичного суспільства, важливе місце в якому посідають принципи верховенства права та законності та ряд інших важливих принципів, без яких називатися правовою держава не може [8, с. 15]. Отже, законодавство і, відповідно, принцип законності в правозастосуванні можна вважати справедливим і відповідним цінностям демократичного суспільства лише тоді, коли воно ґрунтується на принципі верховенства закону.

Н.В. Максименко зазначає, що принцип законності, який є одним із складових елементів принципу верховенства права, можна розглядати як систему вихідних засад, реалізація яких спрямована на досягнення кінцевої мети та завдань при здійсненні правотворчості та правозастосування, з суворим дотриманням конституційних норм та законів України. Також авторка зазначає, що принцип законності є одним із основних елементів принципу верховенства права, які перебувають у тісному взаємозв'язку та не можуть бути реалізовані в односторонньому порядку. Судові рішення мають відповідати конституційному принципу законності з дотриманням норм процесуального права й переслідувати мету, задля досягнення якої воно було прийняте [9, с. 113-114].

Отож можна зазначити, що реалізація принципу забезпечення законності в контексті реалізації правосуддя в демократичних країнах, до яких належить, безумовно, й Україна неможлива без дотримання принципу верховенства права. Саме ці дві засади не тільки забезпечують здійснення правосуддя в країні, а й лежать в основі реалізації всіх інших загальноправових та спеціальних принципів здійснення правосуддя в Україні.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Пігарева Г. Загальновизнані принципи здійснення правосуддя: міжнародний та національний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2017. С. 91-94
4. Кельман М., Кельман Р. Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. № 3 (31). 2021. С. 61-69
5. Петренко В.С. Верховенство права як новий принцип цивільного судочинства. *Інформаційні технології у судочинстві: матер. всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (Одеса, 18 квітня 2017 р.)*. Одеса : Фенікс, 2017. С. 62-66
6. Комаришин Н.С. Принцип законності: поняття, особливості. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: зб. тез доп. І Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (8-9 грудня 2006 року) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»*. Суми, 2006. С. 49-51.

7. Луценко І. П. Співвідношення принципів законності, доцільності та справедливості у кримінальному праві України. *Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання*. Харків. 2017. С. 74-76

8. Братасюк М., Росоляк О. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 1 (13). 2018. С. 11-17

9. Максименко Н.В. Принцип законності в адміністративному судочинстві як один із складових елементів принципу верховенства права. *Наукові записки. Серія: право*. Вип. 16. 2024. С. 111-114